

Φορώντας την Πανοπλία: Σύντομες απαντήσεις σε συχνές απορίες.

Δύο πολύ κοινότερες ερωτήσεις που ανακύπτουν σε ένα σημερινό ανυποψίαστο πολίτη που αντικρίζει μπροστά του ένα σύνολο πανοπλίας είναι «Μα πως άντεχαν να τα φορούν αυτά;» ή «πόσα κιλά ανέρχεται το συνολικό βάρος;». Τα παραπάνω ερωτήματα είναι εύλογα και αναμενόμενα. Ο σημερινός άνθρωπος της διαδικτυακής εποχής έχει απομακρυνθεί πολύ από την περίοδο που οι πρόγονοι του ντύνονταν με μεταλλικούς εξωσκελετούς και έπλητταν ο ένας τον άλλον με ξίφη, τσεκούρια και βέλη. Και μόνο η ιδέα της ένδυσης ενός συνόλου πανοπλίας φαντάζει μάλλον τρομακτική και ανυπόφορη στο μυαλό ενός σύγχρονου ανθρώπου. Συνήθως ο αρχικός ενθουσιασμός της έκπληξης και οι ενδεχόμενοι αστεϊσμοί που ακολουθούν, υποχωρούν πολύ γρήγορα όταν αναλύονται οι τεχνικές προδιαγραφές της (π.χ βάρος). Αναπόδραστα, οι αμέσως επόμενες ανησυχίες του θεατή-ενδιαφερόμενου έχουν να κάνουν με την επικείμενη σωματική κόπωση, που θα υποστεί αν τελικά αποφασίσει να δοκιμάσει μία από αυτές.

Τα εμπειρικά δεδομένα αποδεικνύουν πως το μέσο βάρος ενός καλοφτιαγμένου συνόλου πανοπλίας ικανό να προσφέρει πλήρη προστασία από τα πόδια μέχρι το τριχωτό της κεφαλής ανέρχεται περίπου στα 25 κιλά. Η διαπίστωση αυτή αφορά όλες τις πανοπλίες της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα, σύνθετες ή ολομεταλλικές, Ευρωπαϊκές ή μη. Η απάντηση στην μόνιμη απορία «πως άντεχαν να τα φορούν αυτά;» είναι απλή. Τα φόραγαν γιατί ήταν εξοικειωμένοι από νεαρή ηλικία να το πράττουν. Για στους προγόνους μας δεν υπήρχαν τόσο έντονα τα διλήμματα και οι δισταγμοί, που χαρακτηρίζουν εμάς τους συγχρόνους ανθρώπους των «αστικών» ανέσεων περί σωματικού μόχθου και κάματος. Δεν πρέπει να λησμονούμε το γεγονός, ότι στις προ-βιομηχανικές κοινωνίες οι πολιτικές και οι στρατιωτικές ελίτ ήταν λίγο πολύ ταυτόσημες. Τα ίδια άτομα που απολάμβαναν τις πολυτελείς ανέσεις των παλατιών και των μεγάρων, ήταν συνάμα αυτά που κατείχαν τις βαρύτερες και τις καλύτερες πανοπλίες και προέλαυναν στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Ένας πολέμαρχος των Μυκηνών, ένα αριστοκράτη Αθηναίος πολίτης του 5^{ου} π.Χ αιώνα, όπως και ένας Βυζαντινός αυτοκράτορας του 10^{ου} αιώνα δεν μπορούσε να διανοηθεί πως δεν θα λάβει μέρος σε μάχη με το δικαιολογητικό πως οι πολεμικές εξαρτήσεις τους ήταν υπέρβαρες και τους προκαλούσαν κόπωση. Εν αντιθέσει, μάλιστα, επειδή αποτελούσαν την άρχουσα ελίτ, υποχρεούνταν από την επικρατούσα ηθική της εποχής να είναι οι «Πρόμαχοι» στις πολεμικές συγκρούσεις, αποδεικνύοντας κάθε φορά εκ νέου το αξιόμαχο τους. Η αίσθηση του καθήκοντος τους προς την πολιτεία, το Θείο, την κοινωνική τους τάξη, δεν άφηνε περιθώρια για ματαιώσεις λόγω μαρτυρικών σωματικών καταπονήσεων. Στην σημερινή εποχή των επαγγελματικών στρατών και της γιγαντωμένης απόπροσωποποιημένης στρατιωτικής τεχνολογίας, τα πράγματα αναπόφευκτα έχουν μεταβληθεί άρδην. Οι άρχουσες πολιτικές και οικονομικές ελίτ ενός κράτους δεν επωμίζονται την διεξαγωγή πολέμων ενώ ο στρατός και οι εύρωστες κοινωνικές τάξεις είναι ξεχωριστές πραγματικότητες με διακριτά πεδία δράσης. Ο Ευρωπαϊκός νεωτερισμός έχει αναδείξει την ιδιωτική απόλαυση σε ένα από τα μέγιστα αγαθά του αστικού βίου. Συνεπώς ο μέσος σημερινός άνθρωπος της πόλης είναι δικαιολογημένα αρκετά δύσκολο να κατανοήσει εξαρχής την φιλοσοφία της πανοπλίας και του πολέμου.

Οι πανοπλίες λοιπόν ήταν εξειδικευμένα αντικείμενα κατασκευασμένα για πολύ ειδικούς λόγους, δεν φοριόνταν ούτε για επιπόλαιες αιτίες μα και ούτε από άτομα, που δεν διέθεταν σχετική προπαρασκευή και εκπαίδευση. Ο φορέας των αμυντικών αυτών εξαρτήσεων ήταν από μικρή ηλικία εξοικειωμένος με το αντικείμενο του πολέμου. Σε αρκετές περιπτώσεις όλος ο βίος ενός άνδρα είχε

προσαρμοστεί έτσι, ώστε να μπορεί να επιχειρεί όσο το δυνατό καλύτερα φέροντας αδιαμαρτύρητα τους βαριούς αυτούς μεταλλικούς εξωσκελετούς (π.χ αριστοκράτες Αρχαϊκής Ελλάδος, επαγγελματίες στρατιώτες – Ρωμαίοι Λεγεωνάριοι κτλ.). Ήταν κεντρικό και αναπόσπαστο μέρος της ζωής τους. Συνεπώς για τους ευγενείς εξ αίματος και τους επαγγελματίες οπλίτες του παρελθόντος, οι πανοπλίες θεωρούνταν ως κάτι οργανικό και ταυτόσημο με την ιδιοπροσωπεία τους, κοντολογίς ήταν μέρος του Εγώ τους. Η γενική εικόνα ενός άνδρα που φέρει βαριά πανοπλία παραμένει अपαράλλαχτη σε όλες τις εποχές: ασφυξία, περιορισμός όρασης και κίνησης, ποταμοί ιδρώτα, υπερπροσπάθεια και κόπωση. Για κάποιον που δεν διέθετε την ανάλογη μακροχρόνια εκπαίδευση και σωματική προπαρασκευή, ήταν παραλογισμός να θελήσει να φέρει τέτοιου είδους αντικείμενα. Μια εξάρτηση μπορεί από μόνη της να αποβεί μοιραία για κάποιον, που δεν είναι εξοικειωμένος με τα πολεμικά πεπραγμένα και δεν έχει δεχθεί την απαιτούμενη παιδεία.

Είναι λάθος να νομίζεται πως ένας οπλίτης που φέρει πανοπλία δύναται να κάνει τα πάντα με άνεση και επιτυχία. Κάθε ένας ιδιαίτερος τύπος πανοπλίας αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση ειδικών αναγκών, δεν σήμαινε πως μία εξάρτηση ήταν ικανή να φέρει εις πέρας όλων των ειδών τις αποστολές. Μία άριστα κατασκευασμένη πανοπλία σε ακατάλληλες γεωγραφικές συνθήκες ή σε επιχειρήσεις που απαιτούνταν, επί παραδείγματι αυξημένη κινητικότητα, θα αποτελούσε θανάσιμο μειονέκτημα. Έτσι λοιπόν, ανάλογα με τον ιδιαίτερο σκοπό μιας αποστολής, επιλέγονταν και οι πιο κατάλληλες ανά περίπτωση εξαρτήσεις.

Επίσης, είναι λάθος να θεωρούμε πως ο φορέας της πανοπλίας απολαμβάνει απεριόριστη ελευθερία κινήσεων. Κάθε πανοπλία προορίζεται για να εξυπηρετεί ορισμένους ειδικούς σκοπούς και για αυτόν τον λόγο, από σχεδιαστικής απόψεως, κάθε σύνολο δεν μοιάζει απόλυτα με κάποιο άλλο. Η ελευθερία κινήσεων των μερών του σώματος, λοιπόν, πρέπει κάθε φορά να επιτυγχάνεται σε συνάρτηση με τον επιδιωκόμενο στόχο. Διαφορετική είναι η αρχιτεκτονική δομή μίας πανοπλίας πεζικάριου ή ενός τοξότη και διαφορετική αυτή ενός ιππέα, καθώς κάθε φορά οι προτεραιότητες μεταβάλλονται ανάλογα με τον αντικειμενικό σκοπό.

Άλλη μια εύλογη απορία, που αναφύεται αβίαστα, έχει να κάνει με τον ακριβή τρόπο με τον οποίο ένας οπλίτης φόραγε επιτυχώς την εξάρτυσή του. Το μόνο σίγουρο ήταν, ότι θα χρειαζόταν την βοήθεια τουλάχιστον ενός βοηθού, διότι μόνος του ήταν αδύνατον να συναρμολογήσει και να προσδέσει τα διάφορα μέρη της πανοπλίας του. Είναι χαρακτηριστικό, πως ακόμη και στην περίπτωση των δημοφιλών Λινοθωράκων της Κλασικής Ελλάδος (5ου π.Χ αιώνα), όπου ολόκληρη η περιοχή από το στήθος μέχρι τους μηρούς του οπλίτη καλύπτονταν από ένα ενιαίο σύνολο, δεν ήταν δυνατόν να ασφαλίσει χωρίς την βοήθεια κάποιου πεπειραμένου βοηθού. Όσο πιο σύνθετη και όσο πιο πολλά επιμέρους μέρη διέθετε ένα σύνολο πανοπλίας, τόσο πιο επιτακτική ήταν η ανάγκη για διαθέσιμα βοηθητικά χέρια προκειμένου για την επιτυχή πρόσδεση της στο σώμα του οπλίτη. Αυτό μας κάνει να αναλογιστούμε την αθόρυβη ιστορικά δράση ενός ικανού αριθμητικά ανώνυμου πλήθους ανθρώπων, που αναλάμβαναν πριν την διεξαγωγή της μάχης, την έγκαιρη και σωστή μεταλλική ένδυση των οπλιτών. Ακόμη, δεν πρέπει να θεωρείται τυχαία η μειωμένη αριθμητικά ύπαρξη θωράκων ως αφιερώματα στα Πανελλήνια ή κοινοτικά Ιερά των Ελλήνων (8ος -1^{ος} π.Χ αιώνας). Η παρουσία τους δικαιολογείται από το γεγονός ότι κατά την φυγή των ηττημένων δεν υπήρχε η δυνατότητα για άμεση απελευθέρωση της προστασίας του κορμού. Κατά την φάση της καταδίωξης, ο οπλίτης της ηττημένης παράταξης ξεφορτώνονταν συνήθως το κράνος και την ασπίδα, διότι πρακτικά μπορούσε να τα εγκαταλείψει πολύ εύκολα χωρίς την βοήθεια άλλου.

Οι καλοφτιαγμένες πανοπλίες ανέκαθεν ήταν υπόθεση των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, της στρατιωτικής και οικονομικής ελίτ και για αυτό τον λόγο ο αριθμός τους ήταν πάντοτε μικρός. Οι απαιτήσεις των παραγγελιοδοτών προς τους τεχνίτες σχετικά με την μορφή και την διακόσμησή τους πολλές φορές ήταν υπερβολικές. Όπως ήταν φυσικό κάθε ευγενής, αριστοκράτης, ανώτερος στρατιωτικός και φεουδάρχης πέρα από την ανάγκη για υψηλή προστασία, επιζητούσε και μια εξατομικευμένη πολυτέλεια που θα τον έκανε να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους, αφού η αναπαραγωγή της θα προϋπέθετε την ύπαρξη πολύ ειδικών συνθηκών. Η σκύλευση τέτοιων πολύτιμων πανοπλιών και η αρπαγή τους από τα νεκρά σώματα των ηττημένων, θεωρούνταν ατιμωτική πράξη (π.χ. σχετικές περιγραφές της Ιλιάδας). Η κατοχή της πανοπλίας ενός σημαίνοντος προσώπου από τον αντίπαλο με την μορφή πολεμικού λαφύρου, αποτελούσε πάντοτε ένα μνημείο υπεροχής και τρόπαιο δόξας για τον κάτοχο. Η θεά ενός «σκυλεμένου» θώρακα ακόμα και μετά από την πάροδο πολλών ετών από την διεξαγωγή της μάχης συχνά καθίστατο η αφορμή για έξαψη των εκδικητικών παθών από την πλευρά του ηττημένου. Αντίθετα η «σκύλευση» από έναν Πάρθο μιας από τις δεκάδες χιλιάδες φθηνές και ανώνυμες τυποποιημένες σιδερένιες πανοπλίες ενός Ρωμαίου λεγεωνάριου του 1ου μ.Χ αιώνα δεν σήμαινε και πάρα πολλά.

Είναι σφάλμα να θεωρούμε πως οι πανοπλίες παρέμεναν για πάντα λαμπρές όπως την ημέρα που βγήκαν από το εργαστήριο και παραδόθηκαν στον παραγγελιοδότη τους. Είτε έχουν κατασκευαστεί από κράματα χαλκού είτε από σίδηρο η αρχική εντυπωσιακή τους λαμπρότητα στην πραγματικότητα δεν μπορεί να διατηρηθεί παρά μονάχα μερικές ημέρες. Όταν εκτίθενται σε φυσικό περιβάλλον η διαβρωτική επίδραση της υγρασίας και της βροχής είναι έντονη ήδη από τις πρώτες ώρες. Συνεπώς η συνεχής και επιμελής συντήρηση τους κρίνονταν απαραίτητη. Στην σύγχρονη εποχή με την χρήση ειδικών βερνικιών συντήρησης η λαμπρότητα δύναται να είναι αδιάκοπη για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Η διάρκεια ζωής μιας πανοπλίας κυμαίνεται από μερικές ημέρες μέχρι μερικές δεκάδες αιώνων. Θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε στο μυαλό μας ότι ο κύριος ρόλος της θωράκισης είναι να προστατεύσει τον ιδιοκτήτη της και όχι να παραμείνει άθικτη και ανέγγιχτη στο πέρασμα του χρόνου. Μία θωράκιση από την πρώτη συμμετοχή της σε μάχη είναι πολύ πιθανόν να υποστεί φθορά και καταστραφεί σώζοντας ταυτόχρονα την ζωή του φορέα της. Από την άλλη, μία πανοπλία τοποθετημένη δίπλα στο κουφάρι του ιδιοκτήτη της μέσα σε ένα γερά κατασκευασμένο τάφο δύναται να μείνει σχεδόν άθικτη ακόμα και με την πάροδο 30 αιώνων όπως συνέβη με την Πανοπλία των «Δενδρών».

Αναφορικά με το ερώτημα «κατά πόσο είναι δύσκολη η δημιουργία θωράκων;» η απάντηση είναι, πως πρόκειται για μία πολύ απαιτητική και επίμονη εργασία. Ο τεχνίτης καλείται να σχεδιάσει και να περατώσει με επιτυχία ένα σύνολο συνδυάζοντας προσεκτικά, μεταλλικά και οργανικά στοιχεία. Το σύνολο αυτό θα πρέπει να ικανοποιεί τρεις βασικές συνθήκες, να προσφέρει την μέγιστη δυνατή προστασία για το σώμα, να είναι λειτουργικό επιτρέποντας ελευθερία κινήσεων και να είναι οπτικά αποδεκτό, σύμφωνα με τις αισθητικές επιταγές του εκάστοτε πολιτιστικού περιβάλλοντος. Στην προβιομηχανική εποχή η επεξεργασία των μετάλλων ήταν μια βάνουση και πολλές φορές επικίνδυνη διαδικασία. Για την μορφοποίηση των μεταλλικών ελασμάτων (π.χ. μπρούτζου, σιδήρου) στα κατάλληλα σχήματα απαιτούνταν ελάσεις, που επιτυγχάνονταν με διαδοχικές μηχανικές στρεβλώσεις διαμέσου σφυρηλάτησης και πυρώσεως αυτών. Η αρματοποιεία ήταν μία πολύ εξειδικευμένη τέχνη, απαραίτητη για κάθε κοινωνία που ήθελε να προστατεύσει τα αγαθά της και να επιβιώσει από επιθέσεις αλλότριων εχθρικών

δυνάμεων. Η δουλειά των αρματοποιών ήταν να εξελίσσουν συνεχώς το έργο τους προσφέροντας τις καλύτερες τεχνολογικές λύσεις στους στρατούς της εκάστοτε εποχής. Μία στενή συνεργασία μεταξύ των οπλιτών και των τεχνιτών αυτών, ήταν ένα από τα βασικά κλειδιά που εξασφάλιζε την επιτυχημένη έκβαση των πολέμων. Ο σημερινός τεχνίτης που καλείται να αναλάβει την περάτωση των πανοπλιών της Ελληνικής Ιστορίας και Προϊστορίας, θα πρέπει να συνδυάζει ιδιαίτερες ικανότητες. Από την μία θα πρέπει να διαθέτει ένα επαρκές σύνολο ακαδημαϊκών γνώσεων σχετικών με το κομμάτι της αρχαιολογίας του πολέμου και από την άλλη θα πρέπει να αναπαράγει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τα αυθεντικά αντικείμενα κατασκευάστηκαν χρησιμοποιώντας τις ίδιες πρώτες ύλες και τις ίδιες τεχνικές. Η ύπαρξη μια έμφυτης καλλιτεχνικής φλέβας κρίνεται επίσης απαραίτητη. Το υπεύθυνο ξαναζωντανέμα μιας παραδοσιακής τέχνης που ξεκινά στον Ελληνικό κόσμο τουλάχιστον 35 αιώνες και τερματίζει τυπικά με την Άλωση της Πόλης το 1453 σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως κάτι απλό και επιπόλαιο που αποσκοπεί στην εφήμερο εντυπωσιασμό.

Η χρήση πολεμικών θωράκων σε όλους τους πολιτισμούς αποτελούσε πάντοτε ανδρική υπόθεση. Ήταν μεταλλικά τεκμήρια αρρενωπότητας, μνημεία υπέρμετρου εγωισμού, νικητήρια σύμβολα υπερηφάνειας, αποδείξεις αιώνιας δόξας, υπεροχής και κατάκτησης. Δεν θα πρέπει να θεωρείται τυχαίο, που ακόμη και στην Νεωτερική εποχή μας, η εικόνα ενός θωρακισμένου άνδρα ενδεδυμένου με λαμπρό μεταλλικό περίβλημα συνεχίζει εν πολλοίς στην ψυχή των ρομαντικών γυναικών να αποτελεί το αρχέτυπο του ιδεατού αρρενωπού άνδρα και εξιδανικευμένου ηρωικού υποδείγματος. Εξάλλου, οι άνδρες δεν έχουν παροπλίσει τις πανοπλίες τους παρά μονάχα τους τέσσερις τελευταίους αιώνες. Η μνήμη του ατρόμητου και παντοδύναμου αρματομένου καβαλάρη που σώζει την αβοήθητη Πριγκίπισσα από τα δόντια και νύχια του Δράκου είναι βαθιά και ανεξίτηλα εγγεγραμμένη στο πολιτιστικό γονότυπο των λαών της Ευρώπης. Στην περίπτωση της Ανατολικής Ορθόδοξης παράδοσης τον ρόλο αυτό έχουν αναλάβει κυρίως οι Άγιος Δημήτριος και Άγιος Γεώργιος .

Δημήτριος Κατσίκης
Αθήνα. Μάιος 2014